

BUTLLETÍ

DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

CLUB ALPÍ CATALÀ
CLUB D'ESQUÍ DE CATALUNYA

SUMARI: *Pels Andes, entre volcans i geleres, per I. BAIXAS.* — *Udalard i Ermessenda, per FRANCESC CAULA.* — *Aspectes de*

Moscou, l'any 1930, per FRANCESC BLASI I VALLESPINOSA. — *Refranys geogràfics, per J. AMADES.* — *Crònica.* — *Bibliografia.*

PELS ANDES, ENTRE VOLCANS I GELERES

Des de Santiago de Xile, en ple estiu, el 2 de febrer, sortíem en tren cap a Curicó, en direcció sud-est de Santiago. Allí vaig ésser hoste d'uns amics en un "fundo" (casa de camp), on em reberen amb les majors atencions. Ja tenien preparat tot el necessari per a la marxa: muls per al fato, queviures (consistents principalment en llaunes de conserva, "charqui" —carn seca—, pa i patates), mantes, ponxos, "carpes" (tendes) i cavalls per als meus amics (entre ells el fill de la casa), per als guies i per a mi.

Seguidament d'arribar férem avançar els guies amb els animals i el fato, i dos dies després sortírem nosaltres en automòbil per trobarlos a l'últim lloc de carrabiners, on, entre salts i sotragades, es pot arribar amb aquests vehicles. Aquest lloc s'anomena Los Queñes i és un hotel-balneari, on dinàrem. A les dues de la tarda emprenguérem l'excursió a cavall.

Ben prompte travessàrem els boscos baixos, d'arbres estranys per a nosaltres, "Boldos", "Peumos", "Quillaes", "Coipos" (aquest d'aspecte com el castanyer), etc. Seguïrem el sot amunt del riu Vergara, que és un tall entre la serralada altíssima; l'efecte és impressionant, semblen castells tallats a la roca i de colors diversos: vermell, verd, blanc, groc, segons el mineral que contenen... i anem pujant.

Més amunt passem una barraca, El Peumal. Estem a uns 1.500 m. d'altitud. Comencen a escassejar els arbres i van apareixent els xiprers,

NOTA.—La cordillera dels Andes, degut a la seva situació en un país com Sud-Amèrica, poc donat a l'excursionisme, i molt desavinent, encara, perquè s'hi pugui anar fàcilment des dels altres continents, fa que sigui poc coneguda de nosaltres, per la qual cosa en tenim la mateixa idea confusa com la de les regions menys conegudes.

Això m'ha impusat a donar a conèixer una ressenya d'una de les excursions efectuades pel meu germà Ignasi, la qual fou feta en companyia de quatre amics de Santiago de Xile.—
J. M. Bairas.

els quals en algun lloc estan molt junts. Cap a les nou del vespre, després d'anar vuit hores seguides a cavall, arribem a l'últim lloc del costat xilè, "Los Cipreses". Seguidament installem les "carpes" i ens preparem a passar la nit de la millor manera que podem; mentrestant, els guies preparen el sopar, que consistirà d'ara endavant, en el plat del país, es pot dir obligat, "la casuela" (espècie d'olla catalana) feta amb "charqui", unes patates i una ceba (si hom en té), acompanyat d'una mica de pa (molt sec) i després fruita de conserva... al cap d'uns moments, silenci absolut al campament; les primeres vuit hores de cavall fan el seu efecte.

L'endemà, a les set h., ja estem llevats. La primera sensació és de curiositat. Arribarem de nit i no ens imaginàrem el paisatge; ens trobem en una planura d'uns deu quilòmetres de llargària, tota pelada i amb pedres i més pedres fins que es perden de vista; a l'un costat hi ha el refugi amb un trosset d'herba, on pasturen els cavalls, i a banda i banda de la planura, muntanyes.

Esmorzem, i tot seguit empenem la marxa en direcció al volcà Planchon, fita del nostre viatge.

Seguim pujant sempre per un corriol vora un torrent molt accidentat: la por d'una relliscada del cavall no ens permet de treure "fotos", puix que anem, de vegades, uns 100 metres per sobre el riu.

Prompte escassegen àdhuc els xiprers, i el caixó format per les muntanyes s'eixampla i apareix al final una vista grandiosa; a l'esquerra, es domina la serralada de "Huemul", tota clapejada de neu; a llevant se'n veu una que no trobem als mapes, però que creiem que és la del "Flaco" o "Las Damas", perquè al seu darrera hi ha erupcions sulfuroses que porten el nom del "Flaco"; més lluny, es veu el volcà Tinquiririca (4.500 m.); més al sud-est el "cajón" i riu Teno; al fons, i més al voltant, "Puerto Vergara", límit d'Argentina i Xile, per on hem de passar. Al fons d'aquest port hi ha el refugi provisional anomenat "Pichoante" amb un sol carrabiner. Són les tres de la tarda. Fem parada. Prenem un bany d'aigua calenta en un manantial o "géiser" que trobem, i ben preparats, dinem i muntem les "carpes" per passar-hi la nit.

La sortida del dia següent l'efectuem en clarejar, car cal travessar una regió erma i desolada, sense soplug ni una mica d'herba per als cavalls. El fred apreta. Seguim encara el riu Teno, que ara ja és un rierol, i anem pujant fins arribar en una petita esplanada on es junten els caixons del Zorro i Vergara. Al sud tenim el port de Vergara, i a l'est, el Cerro del Zorro (tampoc no indicat als mapes), el qual no se sap que hagi estat encara escalat; la seva constitució el fa semblant al Puntagudo (més al sud), el qual intentaren escalar fa uns tres anys un grup d'alpinistes italians vinguts expressament en expedició científica; després de molts dies d'infructuoses temptatives, escalaren una de les cares cobertes de glaç, però una allau els féu fracassar emportant-se'n la meitat dels expedicionaris i la resta ho deixaren córrer; el del

Zorro encara té l'aspecte d'ésser més difícil, car és més vertical. Un pastor d'aquestes muntanyes, que coneix bé el terreny, diu que ell hi ha passat pel costat i que és el pas més difícil dels Andes.

Ara ja perdem tot vestigi de vida; només trobem una espècie de mates, arrapades a terra, de fulles dures i punxegudes com d'acer i uns animals que es diuen "Iguanas", espècie de sargantanes tan grosses com llargandaixos i amb un cap molt gros i desproporcionat; ens fan fàstic i també respecte, encara que diuen que són inofensius; el seu córrer és molt lent i els trobem a milers.

Va variant el terreny; ara ja es nota la proximitat d'un volcà, car pertot arreu hi ha roques calcinades i guixos de cendra, procedents de l'última erupció de fa tres anys.

I seguim pujant, cada u pel seu costat, tot cercant el pas millor; aquí estem a punt de perdre un cavall que relisca, però pot clavar una altra vegada les potes a terra, i continuem la marxa.

Per fi arribem al Port de Vergara, a 3.200 m., divisòria de Xile i Argentina. Ens quedem parats. A la vista se'ns presenta una planura immensa, i comptem que deu tenir uns 20 quilòmetres per dos o tres; a la dreta es veu el Planchon, molt més enlaire encara, segurament uns 4.200 m., amb diversos cràters; al darrera hi ha el Peteroa, on hem d'anar a fer nit; a l'esquerra i al fons, una carena de muntanyes ens tanca l'esguard. L'efecte és esplèndid, desolat, salvatge, com una fantasia, tot pelat, ple de cendra i amb pics i muntanyes de tots colors; suposem que l'entrada a l'Argentina per altres llocs deu ésser més acollidora, encara que segurament menys imponent.

Fem parada per dinar. Hem trobat un tros amb herba que aprofitem per als cavalls. Un vent fred ens comença a molestar i ens omplena de cendra, i malgrat les ulleres especials, aquesta se'ns fica als ulls com també pel nas i orelles. Després continuem la marxa. Passem per un veritable mar de pedra i cendra. El camí es fa monòton, sempre sembla que ens trobem al mateix lloc; algun torrent que baixa de les muntanyes ens atrau la vista, però l'aigua és grisa, carregada de cendra i no es pot beure; per fi, arribem a un lloc amb herba, però també quedem decepcionats: són aiguamolls, on els cavalls s'enfonsen, en molts indrets dels quals hi ha senyals evidents del perill, tals com esquelets de bous i cavalls, a la qual cosa s'ajunta una fortor de sofre que molesta molt, i per si no fos encara prou, tenim els peus gelats mentre el cap ens bull de la calor.

A mà dreta ja tenim el veritable Planchon, grandíols, amb la seva extensa gelera; no tenim pas la intenció d'intentar escalar-lo, car ens caldria instal·lar un bon campament i no tenim mitjans ni venim amb aquest propòsit. A més, el lloc no és adient, fa molt de vent i no hi ha herba per als cavalls.

Després de poca estona de caminar apareix el Peteroa, i els cavalls donen senyals de la proximitat de l'aigua i el past i activen el pas; anem voltant la muntanya i de sobte se'ns presenta a la vista un veri-

table oasi de verdor, però sense arbres, on pasturen uns centenars de cavalls en un petit pla de sorra de "pòmez", i on s'endevinen algunes barraques i "carpes" arrecerades a grans roques soltes; ens hi dirigim amb el propòsit de passar-hi una setmana.

També nosaltres busquem una gran roca que ens serveixi de recer i comencem a instal·lar la "carpa"; el vent és fort i gelat i ens ho dificulta, i per dues o tres vegades ens vola a mig instal·lar.

Sopem. Després ens disposem a dormir, mentre el vent fa els possibles per deixar-nos a la fresca; finalment, minva i dormim.

Ens despertem amb l'alba; l'altímetre marca 3.400 m. Al defora tot és cobert de gebrà: l'espectacle és magnífic, però el fred és molt fort... Ens fem a la "carpa" i esperem que surti el sol.

Més tard, em decideixo a sortir a pintar una aquarella, i a la poca estona vénen a visitar-nos dos argentins de les altres "carpes", un comandant de carrabiners i l'altre propietari d'aquelles regions, els quals casualment es troben per allí. En aquest lloc hi ha un centenar de persones en "carpes", o bé en barraques de pedra amuntegades; la majoria són pastors de pas amb llurs ramats.

A mig matí comença una altra vegada a bufar el vent i ens decidim a ficar-nos a la "carpa". L'endemà continua encara més fort, i ja comencem a pensar d'estar-hi menys dies. Com si se'ls emportés el vent va desapareixent tothom; nosaltres, finalment, decidim marxar també.

Comprem un be, que tallem a tires, i que sequem al sol amb sal (o sigui el "charqui"), que ens assegura el menjar per quatre dies.

Aconsellats pels dos argentins, decidim d'anar a una vall anomenada "Cajón de las Cuevas" on hi ha la "Laguna de los Patos", la qual asseguruen que és molt bonica.

Ens separem d'aquells atents argentins, els quals marxen cap al "Descabezado Grande", al sud, i nosaltres cap a l'est, per una altra vall. La regió és molt salvatge. Veiem alguns condors grossíssims. El vent continua i ens fa sortir de pollaguera, sovintment hem d'arrapar-nos al cavall per a no ésser llançats a terra, i amb tot encara seguim pujant cap a un altre port per un fort pendent.

Per fi hi arribem. El nom li escau: *Port del Vent*. La vista és la més majestuosa que mai no he vist; creiem trobar-nos als 4.000 m. (no podem mirar l'altímetre, car l'un el portem al lloc més amagat del fato, i l'altre l'hem perdut). En direcció a l'Argentina es veu el massís de Las Cuevas; el fons, es perd en una boira blava de posta de sol; hem de baixar per un esberranc proper i ens sentim encongits en pensar que ho hem de fer amb els cavalls. Al nord, tot és clapejat de geleres.

Al sud i molt a prop, es veuen unes muntanyes de poca alçària, semblants a les de Montserrat.

Comencem a davallar. Hem de baixar uns 700 m. El camí es presenta molt difícil i sens dubte que és l'estona més angoixosa que passem en tota l'excursió. Ningú no parla, tothom està atent on posa les

ENTRANT A LA CORDILLERA DELS ANDES

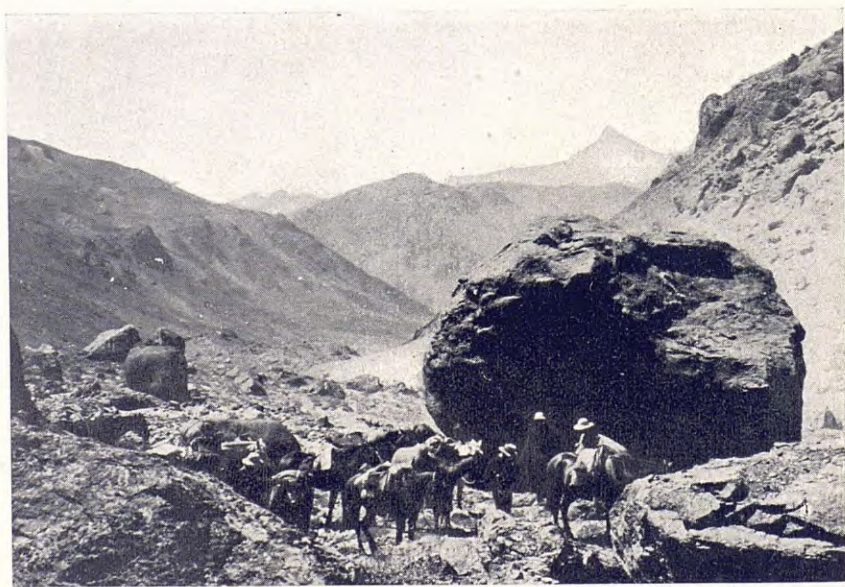
PETITS CRÀTERS O FUMAROLS
AL FONS EL DESCABEZADO

VOLCÀ PETEROA

SERRALADA DEL VOLCÀ PLANCHON

AL PEU DEL PLANCHON. AL FONS EL ZORRO

peüngles el cavall respectiu i el guia o pràctic del país va indicant els llocs més passables. En molts indrets hem travessat per damunt de ponts de glaç i continuament anem per sobre neu o una roba blanca.

De sobte, la vall es bifurca en dues, i ens trobem al vèrtex enmig d'una roca llisa i de pendent, que ens és forçós de baixar; inicia la davallada el guia, però una relliscada del cavall l'obliga a baixar en una forma poc decorosa, fins que una mica de replà el detura; els altres en vista de l'èxit ens preparem i amarrem primer els muls, car un d'ells ja ha estat a punt d'estimbar-se. La cosa més pràctica fóra baixar sols, però no sabem què fer dels cavalls. Seguim per fi i amb pocs contratemps arribem al replà, però encara no som a la meitat i els animals no volen baixar; en mirar amunt amb el pensament de trobar una altra baixada, ens esverem, car comprenem que els cavalls no ho resistirien pel qual motiu comencem a intentar-ho de nou fins que el meu es decideix a baixar i arribo feliçment. Els altres, fent com els bens i acompanyats d'algun que altre cop d'esperó, també ho fan.

Per fi, arribem al fons del caixó i ens trobem a sota de les muntanyes que abans vèiem a la mateixa alçada; per sobre nostre veiem alguns condors, segurament estranyats de la visita, els quals volen bastant baix, per la qual cosa podem contemplar-los a gust; són uns ocellassos que imposen. Se'ns comença a fer de nit i hem d'anar seguint, car encara no ens trobem en un lloc a propòsit per a poder acampar.

A les 10 h., 30 m., i seguint per dintre el riu, que és la cosa única que es veu, arribem on pensem instal·lar-nos: una petita barraca de pedra "ruca", els estadants de la qual són un pastor amb dos gossos, el qual es desfa per tal de complaure'ns i ens fa dormir a la barraca, que diu que només la té per als forasters. Ens explica que, acostumat a la cordillera, dorm sempre al ras i d'aquesta manera mai no quedarà colgat si hi ha terratrèmols (cosa bastant sovint aquí). I així ho fa, enmig d'un tros pelat on el vent bat amb tota la fúria.

L'endemà ens donem compte d'on som: tenim la Laguna de los Palos al davant, i trobem el lloc tan bonic que decidim quedar-nos-hi.

Els dies van passant, mentre vaig alternant la meva afició a l'excursionisme amb la pintura, amb algunes visites als turons dels voltants.

Des del campament divisem, al fons de la vall, el "Cerro de las Cuevas", d'aspecte una mica terrorífic i molt difícil d'escalar, que acaba en un amuntegament de roques verticals amb coves entre elles.

Conten que hi tenia el seu amagatall un cèlebre bandoler, el qual, després de moltes malifetes, va assassinar un hisendat argentí, i que perseguit fins allí per un germà del mort i dos mossos seus, va aconseguir arribar i amagar-se a les coves des d'on ferí a trets un dels mossos; els altres dos feren veure que estaven ferits i simularen la fugida; després de tres dies el bandit baixà a beure al riu, ocasió que aprofitaren els altres per a matar-lo a punyalades. També conten que a la seva cova hi havia una gran quantitat de queviures i armes, però no trobaren els diners. Ara, amb els trasbalsos produïts pels terratrè-

mols, és gairebé impossible de pujar-hi, i la fantasia popular ha acabat d'arrodonir-ho, assegurant que el primer que hi pugui trobarà la fortuna del cèlebre bandoler; per la meua banda no em sento amb coratge de provar-ho; que hi pugui un altre.

Una de les sortides des del campament, és a la "Laguna de las Cargas". Emprenem la marxa a punta de dia en direcció nord-est, seguim voltant el "Cerro de las Cuevas", tot remuntant la vall i per entre un terreny de past; la pujada es va acusant, i a la fi, després d'unes hores de camí, ens aturem en un campament de pastors, on dinem; allí ens obsequien amb *mate* i ens proporcionen foc, cosa importantíssima, car el combustible en aquell lloc s'obté d'una planta que gairebé no surt de terra, per la qual cosa representa un gran esforç agafar-la.

Aquests pastors són tipus propis de la cordillera, molt baixos i forts, de cara rodona i ulls estirats, els quals van sempre amb pouxo i porten les cames folrades amb pell de be; llurs cavalls també són proporcionats a ells, petits i forts i s'enfilen com les cabres.

Com que no saben la manera d'obsequiar-nos millor, ens donen plomes de "condor", les quals tenen més d'un metre de llargada i un centímetre de diàmetre.

Emprenem novament la marxa. Encara pugem cap al port, on impera un vent molt fort que obliga els cavalls a anar amb el cap tocant a terra. Per fi arribem a dalt. Des d'allí, veiem el caixó d'on venim, que sembla un esborranc, i al davant i lluny, l'estany on anem, la "Laguna de las Cargas", o sigui el naixement del "Río Grande" d'Argentina.

Gairebé se'n podria dir llac, car té més de tres quilòmetres per un quilòmetre i mig; al seu costat hi ha una serralada, que tampoc no es troba indicada al mapa. Aquest lloc no és conegut ni pels pastors d'aquí; la soledat és absoluta, no hi ha un bri d'herba, tot sembla mort, àdhuc el color dóna aquesta sensació, el terreny és blanc groc i l'aigua és de to blau-lletós; segurament degut al sofre agafa aquesta coloració.

Aquí la vida gairebé manca en absolut, i dic gairebé perquè a dintre l'aigua creixen unes herbes de què ens fan adonar els cavalls tot flicant-se de potes a dins per menjar-se-les.

Ens aturem poca estona, car hem de tornar a dormir al campament, i emprenem el retorn, primer ascendint fins al coll, i després, com que el camí sempre és en davallada i en molts indrets amb pasturatge, el fem a bon pas. Prop del campament, uns crits dels companys rerassagats ens fan tornar enrera i veiem que els dos últims s'han enfonsat en un aiguamoll, un d'ells fins al coll del cavall; passem uns moments d'inquietud, però, per fi, poden sortir-ne sense altres conseqüències que la impressió i el fanc que porten.

Fa ja una setmana que tenim instal·lat aquest campament, estem a

19 de febrer i el temps i els queviures disponibles toquen ja a la seva fi, per la qual cosa decidim emprendre el retorn.

El temps també sembla que estigui d'acord amb la nostra decisió; l'endemà comencen a sortir espesses nuvolades i una altra vegada el vent comença a bufar amb força com si volgués fer-se amo d'aquelles solituds.

Desfem el camí tornant a pujar al coll del Vent, que ara no ens és tan difícil perquè anem pujant, per la qual cosa no hi ha perill que el cavall rellisqui, i també perquè emprenem un altre camí. El vent, que apreta més fortament encara, ens fa anar gairebé tivats sobre els cavalls per tal de no ésser desmuntats. Des del coll, amb una llambregada, veiem el panorama de les valls i caixons dels nostres peus; les nuvolades de cendra i sorra endutes pel vent ho invadeixen tot. Canviem ràpidament les nostres impressions i decidim variar de camí emprant-nos en els replers de la muntanya, però les precaucions són inútils, el vent bufa arreu i sols aconseguim allargar el camí.

Ara ja és una tempesta desfeta de sorra i cendra, i si no fos pel fred intens que sentim ens creuríem al Sahara. Passem per geleres relliscoses o per la lava, la qual cosa encara fa més penós el camí i ni les ulleres ni les jaquetes de cuir ens priven d'aquesta pols, que ens omplena els ulls i el nas i la sentim córrer entre la pell i la roba; els cavalls no avancen, estan cansats i la pols i el vent els molesten, però no tenim pas la intenció de parar.

Al lluny, veiem algun grup de pastors a cavall, que fugen del vent a tota pressa.

Finalment, decidim parar una estona per tal de menjar alguna cosa, i sota una roca fem uns minuts d'aturada. Emprenem de seguida la marxa. Passem de llarg pertot arreu i anem seguit fins arribar a "Los Cipreses", on el vent ja no bufa tant.

Estem desfets, tot el cos ens fa mal. Fins les deu de la nit hem anat a cavall. Aquest final ha estat apoteòsic, cosa que no esperàvem i ens sembla una mica de pel·lícula nord-americana.

Pensant reparar una mica el cruiximent general que sofrim decidim descansar aquí alguns dies.

Però jo tinc ganes d'aprofitar un xic aquest temps, i als dos dies ens dirigim amb un altre company en un lloc anomenat el "Peumar", on sols hi ha la família d'un carboner. Aquesta gent es passa mesos sense veure cap persona i això fa que estiguin molt contents de veure'ns.

Installem la tenda dintre el bosc i decidim posar-nos a dormir. Aviat ens donem compte que hem tingut una mala pensada; la fosca és absoluta així que comença a fer-se de nit, i si intentem sortir de la tenda o encenem un llum, els gossos de la barraca ens acorrolen i, per si no fos prou, els cavalls rondan solts pels costats i per dintre el bosc i no ens deixen dormir.

Passem dos dies agradablement, però sense aconseguir acostumar-nos a aquelles nits, i gaudint del lloc, tan diferent dels anteriors, entre bosc bastant espès i amb el riu Teno al costat mateix. El dia 22 preparem el fato i els cavalls i esperem els altres companys que s'han llevat en clarejar i han de passar per aquí per a marxar tots plegats.

El primer d'arribar ho fa amb gran avantatge sobre dels altres, i davant de la nostra estranyesa ens explica que no ha dormit, car en voler fer-ho ha trobat cinc escorpins a la manta i ja ha perdut les ganes d'embolicar-s'hi, per la qual cosa tan prompte li ho ha permès la llum ha emprès la marxa. Més tard arriben els altres i tots junts retornem a "Los Quenes", on passem dos dies esperant algun mitjà de locomoció per a anar a Curico, car tenim el cotxe amb panne. A la fi, en un camió empenem la tornada a l'estació del ferrocarril, el qual ens porta a Santiago.

I. BAIXAS

FIGURES DE RETAULE

UDALARD I ERMESSENDÀ

A la ratlla divisòria dels comtats d'Ausona i de Besalú s'alçà, en els temps llunyans de la Reconquesta, l'insigne castell de Malany (1), que fou donat en feu pels comtes de Besalú al cavaller Arnau Arnald de Llerç, fill d'Arsendis (2). Abans del 1054 eren posseïdors d'aquest castell Bernat Isarn i la seva esposa Amaltrudis, pares d'Udalard i Guillem. Monsalvatge diu que Udalard fou vescomte de Bas des de l'any 1068 (3) i Miret i Sans, més ben informat, assegura que aquest títol no l'empraren els vescomtes de Besalú fins l'any 1126 (4). Cap, però, dels nostres historiadors no ens indica la procedència del pros Bernat Isarn, arrel de l'arbre esponerós de la que fou il·lustre casa de Bas.

Bernat Isarn se'ns apareix per primera vegada signant la permuta que féu Guillem I de Besalú de l'alou "Frexa" per altres terres del monestir d'Arles situades a Figueres i a les valls de Prats i Manèval, el 16 de desembre del 1036 (5). El 28 de gener del 1047 el trobem al palau de Cornellà signant amb altres magnants de la cort de Cerdanya l'evacuació feta pel vescomte Bernat d'uns alous que injusta-

(1) Anomenat *Malango* en un doc. del 961. (J. Villanueva: *Viaje literario*, vol. VI, apèndix XVI, pàgs. 274-276).

(2) Arxiu de la Corona d'Aragó: *Feudorum forma maioris*, foli 6, doc. sense datar.

(3) F. Monsalvatge: *Vallfogona*, pàg. 62.

(4) J. Miret i Sans: *Los vescontes de Bas en la illa de Sardenya*, pàg. 10.

(5) Pere de Marca: *Marca Hispanica*, apèndix CCXVII, cols. 1.064-1.065.

ment retenia, propietat del comte Ramon Guifré (1). Es parla tot seguit d'ell en el conveni signat pels anys 1053 al 1054 per Guillem II de Besalú i Ramon Berenguer I de Barcelona per raó del projectat enllaç del primer amb Llúcia de la Marca, les noces dels quals no s'efectuaren malgrat l'estipulació signada pel de Besalú qui, com a fermaça, va empenyorar entre altres béns "el castell de Malany i les seves pertinències amb Bernat Isarn i el seu fill Udalard" (2). Apareix també la firma de Bernat en la donació atorgada el 3 d'abril del 1068 per Arnau Miró de Tost i la seva muller Arsendis a profit de l'església de Sant Pere del castell d'Ager, reconquerit dos anys abans als sarraïns pel mateix Miró al servei del comte d'Urgell (3).

El comte Guillem II de Besalú, anomenat "el Trunnus" pel seu caràcter burleta i astut, mancà a la promesa de casament amb Llúcia de la Marca, com he indicat abans, passant tot seguit, en virtut del conveni signat, les propietats que aquell posseïa en terres del Ber-guedà i del Ripollès al comte de Barcelona. Guillem allegà llavors que no anaven compresos en la fermaça certs drets que els seus predeces-sors tenien sobre l'abadia de Ripoll, ordenant tot seguit al feudatari Udalard, fill de Bernat Isarn, l'organització de diverses cavalcades pel comtat d'Ausona. Udalard, acompanyat del seu germà Guillem, va donar compliment a l'ordre rebuda salvant amb gran prudència la difícil situació en què es trobava com a vassall dels dos comtes, no aconsellant mai als seus homes que fessin armes contra Ramon Be-renguer "el Vell", al qual va prestar homenatge pel castell de Malany, amb la promesa de tenir-lo com al seu senyor i de defensar-lo contra tothom, excepte el comte de Besalú (4). El mateix homenatge va prestar a Ramon Berenguer II el 26 de juny del 1078 (5).

Udalard de Malany va contreure matrimoni amb na Ermessenda, senyora dels castells de Beuda i de Montagut. El fet de posseir aquests castells el noble Arnau Arnald de Llerç (6) abans que Ermessenda, em fa sospitar que aquesta dama descendia de la nobilíssima casa de Llerç, una de les més antigues del comtat de Besalú. En virtut d'a-quest enllaç quedaren units en una sola família els feus de Castlar, Castelló de Bas, Beuda, Montagut, Mont-rós i Malany, patrimoni se-cular dels futurs "vescomtes de Bas".

En el termenal de Castell-follit, dintre de la vall de Bianya, posseïa en aquell temps un alou el noble Arnau Ramon de Vilademuls, el qual

(1) Pere de Marca: *Marca Hispanica*, apèndix CCXXXII, cols. 1.092-1.093.

(2) Arxiu de la Corona d'Aragó: Pergami 11 de Ramon Berenguer I, doc. sense datar. — *Feudorum forma maioris*, foli 116, doc. sense datar.

(3) Pere de Marca: *Marca Hispanica*, apèndix CCLXX, cols. 1141-1145.

(4) Arxiu de la Corona d'Aragó: Pergami 104 de Ramon Berenguer I, doc. sense datar. — *Feudorum forma maioris*, foli 117, doc. sense datar.

(5) Arxiu de la Corona d'Aragó: Pergami 30 de Ramon Berenguer II. — *Feudorum forma maioris*, foli 117.

(6) Arxiu de la Corona d'Aragó: *Feudorum forma maioris*, foli 6, doc. sense datar. — Arnau Arnald de Llerç signà, el 14 d'agost del 1097, junt amb el vescomte Udalard, la donació de l'alou d'Olot al monestir de Ripoll, feta pel comte Bernat II de Besalú. (Pere de Marca: *Marca Hispanica*, apèndix CCCXVI, cols. 1201-1203.)

l'havia adquirit de Ramon Oliva. En terres d'aquest alou s'alçava de molt antic l'església de Sant Esteve, Sant Miquel i Sant Joan "de les fonts inferiors" (avui Sant Joan les Fonts), restaurada i consagrada l'any 958 segons ja vaig indicar en parlar de "Ricarda i Quixila". La

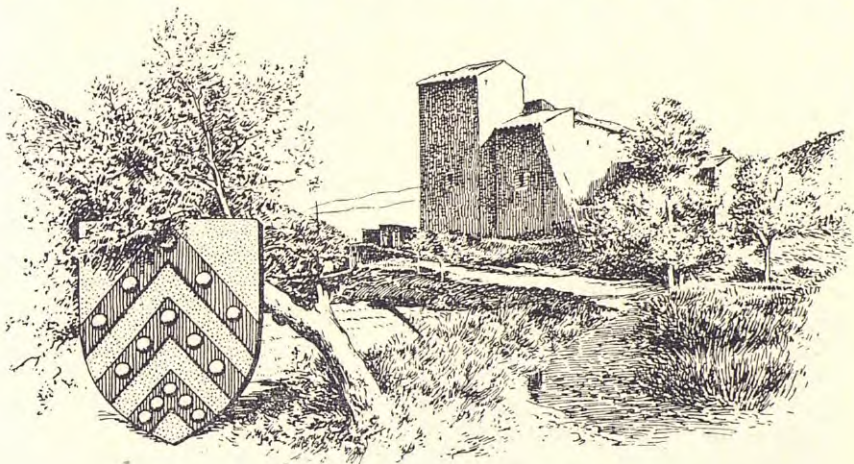
DESPULLES DEL CASTELL DE MALANY

solitud d'aquell lloc encatifat de blana herba i ombrejat per rouredes centenàries i aulinars tot l'any verdejants, les regalades fonts que brollen de les margenades, l'abundor de la caça i de la pesca, la remor del Fluvià que s'esmuny pels engranats penyaters, tanta bellesa natural acoblada en tan breu espai, predisposà madona Ermessenda per l'adquisició d'aquell lloc delitós amb la idea de fundar-hi un monestir, suprema aspiració d'aquelles nobles dames nascudes i criades entre el dringar de les armes i la salmòdia del rés conventual.

Adquirint l'alou "de les fonts inferiors" (1) per Udalard i Ermessenda, el van cedir a l'abadia de Sant Víctor de Marsella per a l'erecció del cenobi projectat, afegint a la donació l'església de Santa Eulàlia de Begudà, les rendes de la qual ja sabem que posseïren abans els senyors del *villare Aliario*. Ermessenda, iniciadora i propulsora de la fundació, dóna també a Sant Víctor i al monestir naixent les rendes de les esglésies de Sant Cristòfor "de les fonts superiors" (alou propi), Santa Maria de Castellar (del terme del castell de Montagut) i Sant Pere de Lligordà (del feu de Beuda). L'actuació dels fundadors inclinà l'ànim dels rics terratinents de Capsec a fer-li ofrena de les rendes de l'es-

(1) Per a distingir-les de les "fonts superiors" o de Sant Cristòfol, vora d'Olot, no "per raó d'haver existit un monestir inferior distint del superior més antic", com es llegeix en *L'arquitectura romànica a Catalunya*, vol. III, pàg. 155, cabdal obra tècnica dels arquitectes Puig i Cadafalch, Falguera i Goday.

glésia que ells havien bastit en la seva vall a llaor de Sant Martí (1). Els noms d'Udalard i Ermessenda seran recordats per tots els amants de l'art mentre perduri obra tan perfecta i bella com aquest monument model de construcció monacal del segle XII per la seva elegància i so-

CASTELL DE BEUDA

Divisa dels vescomtes de Bas: d'or, tres càbries amb cinc besants d'argent quiscuna.
(Nobiliari de l'ex-Casa Reial. Madrid)

brietat ornamental, de marcat simbolisme aquesta en la pila baptismal per immersió, notable exemplar arqueològic d'aquell període, en el qual tal vegada l'artífex va voler interpretar en relleu les figures, fullatges i símbols d'alguna vella Bíblia miniada del propi monestir.

Diago afirma que Udalard fou un dels nobles cridats per aprovar les lleis o "Usatges" de Barcelona (2), opinió que van compartir Feliu de la Penya (3) i Miret i Sans (4). El doctor Balari va creure que fou Udalard II, nét d'Udalard i Ermessenda (5). Examinada una còpia dels "Usatges", pertanyent a la segona meitat del segle XIII, no trobo citat cap Udalard (6), i en els exemplars llatí i català fets per encàrrec de la Diputació de Catalunya a començaments del XV trobo en canvi citat

(1) Cartoral del monestir de Sant Victor de Marsella, doc. 701, sense datar, publicat per Guerard en la *Collection de documents inédits sur l'Histoire de France*. — Segons Miret i Sans ha d'ésser del 1079 al 1093. (*Los vescomtes de Bas en la illa de Sardenya*, pàgina 130). — Jo entenc que la donació, evidentment legalitzada per aquells anys, havia estat atorgada quelcom abans, car consta que l'any 1077 el prior Fra Gunarrio, de Sant Joan les Fonts, va establir un mas de Capsee a Guillem Arnau de Llastosella. (F. Monsalvatge: *Colección diplomática*, vol. CI, pàgs. 360 i 361).

(2) Francesc Diago: *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*, llibre II, foli 120 verso.

(3) N. Feliu de la Penya: *Anales de Cataluña*, vol. I, llibre X, cap. VI, pàg. 309.

(4) J. Miret i Sans: *Los vescomtes de Bas en la illa de Sardenya*, pàg. 13.

(5) J. Balari i Jovany: *Orígenes históricos de Cataluña*, pàgs. 420 i 421.

(6) Biblioteca del Museu Episcopal de Vic, usatge primer. (Publicat per J. Gudiol i Conill).

Udalard “vescomte de Barcelona” (1), mai Udalard de Malany, el qual, d'altra banda, intervé en diversos documents comtals de Besalú, essent tal volta el darrer que signà com a “vescomte de Besalú”, després de la unió dels comtats barceloní i bisuldunenc, la donació dels alous de Set-cases i Llanars feta per Ramon Berenguer III al monestir de Ripoll el 18 de desembre del 1118 (2).

Cap historiador, que jo sàpiga, no ens ha esclarit fins ara qui era l'hereu propi del “vescomtat de Besalú”, càrrec que considero que fou hereditari solament en els darrers anys d'independència del comtat. Jo prenc per tal a Ermessenda. Recolzen la meua creença dos interessants pergamins: l'un, datat el 8 d'octubre del 1107, és la donació atorgada per Bernat III de Besalú a Ramon Berenguer III de Barcelona de tots els seus honors de Besalú, Ripoll, Vallespir, Fenollet, Perapertusa, etc., per al cas de no tenir descendència, document signat solament pel comte Bernat i la vescomtessa Ermessenda, a pesar que Udalard era encara ple de vida (3); l'altre, és el testament de la pròpia Ermessenda, datat el 29 d'abril del 1119, on fa constar que “el vescomtat i els castells de Beuda i Montagut, que posseïa en alou”, i el castell de Mont-rós, que era el seu esponsalici, els llega al seu nét Udalard (fill de Pere Udalard), àdhuc la justícia del castell de Rocabertí. A seguit manifesta que “els alous del pla de Sant Privat de Bas, que posseïa el seu espòs Udalard”, els reparteix entre el nét ja citat i la seva filla Beatriu (emmaridada amb Ponç Hug de Cervera), àdhuc la part que hauria correspost al seu difunt fill Ermeniardi (4). Altrament, Udalard no signà mai com a vescomte de Besalú abans de contreure matrimoni amb Ermessenda.

En ésser unit el comtat de Besalú als estats de la casa de Barcelona es prescindeix definitivament del “càrrec” vescomtal, adoptant els successors d'Udalard i Ermessenda el “títol” de vescomtes de Bas, com ens han fet notar moderns historiadors (5). El nét d'Ermessenda va trobar la mort en un conflicte militar a Vilademuls, l'any 1123 (6), succeint-lo el seu fill Pere Udalard, el qual visqué pocs anys, passant el títol i les possessions als fills de Beatriu de Bas i Ponç Hug. Els hereus de la casa de Bas, com va demostrar Miret i Sans, portaren a Sardenya l'esperit de la nostra terra (7), deixant a llurs familiars la lloctinència dels feus que posseïen a Catalunya. Aquesta lloctinència, que fou molt disputada, em donarà ocasió per a parlar d'unes altres figures interessants, d'accentuat relleu en l'història de la comarca olotina.

(Dibuixos de l'autor)

FRANCESC CAULA

- (1) Arxiu de la Corona d'Aragó: Exemplars 1 i 2 de la col·lecció de còdexs.
- (2) Pere de Marca: *Marca Hispanica*, apèndix CCCLXXXIII, cols. 1252.
- (3) Arxiu de la Corona d'Aragó: Pergami 104 de Ramon Berenguer III.
- (4) Arxiu de la Corona d'Aragó: Pergami 224 de Ramon Berenguer III.
- (5) J. Miret i Sans: *Los vescontes de Cerdanya, Conflent y Bergadà*, pàg. 10. — F. Valls i Taverner i Ferran Soldevila: *Història de Catalunya*, vol. I, pàgs. 118 i 119.
- (6) F. Monsalvatge: *Vallfogona*, apèndix I, pàgs. 107 i 108.
- (7) J. Miret i Sans: *Los vescontes de Bas en la illa de Sardenya*, Barcelona, 1901.

ASPECTES DE MOSCOU, L'ANY 1930

DURANT l'excursió que fa pocs anys férem a Rússia, visitàrem, naturalment, Moscou, capital d'aquell Estat d'ençà de la Fundació de la U. F. R. S. S.

De Leningrad hi anàrem amb un vagó llit ben còmode: dos llits confortables, un lavabo i un excel·lent funcionari complimentós amb pantalon negre i americana blanca. El mateix tren portava cotxes de seient *tou* i de seient *sec* que substitueix les classes segona i tercera d'abans de la revolució. Així recorreguérem 600 quilòmetres que separen Leningrad de Moscou; una campada rica, conreada i proveïda de grandiosos monestirs.

Era un matí d'agost quan entràvem a Moscou. El sol brillava tot recordant el d'Orient. Ens estatgem en el Grand Hotel, arranjat de nou i molt ben situat a la Plaça de la Revolució, davant del Kremlin, de la casa de l'Ajuntament i de la Plaça Roja, que amb la Plaça del Teatre de l'Opera formen els indrets més importants de Moscou.

Aquesta ciutat ofereix una barreja de vila vella aristocràtica i de metròpolis moderna. En certs indrets, el riu Moscova, que li dona nom, produeix perspectives magnífiques i aspectes, si fa no fa, venecians. Moscou, en renéixer a la nova vida ens semblà la ciutat de les bastides, del trasbalsament i de les esbotzades; pertot es feien obres. El conjunt apareix intacte, la vida esclata amb fogositat. Per això constatarem un moviment extraordinari i una normalitat absoluta arreu, com en una gran ciutat de vida normal.

La policia funcionava normalment; agents especials regulaven el trànsit, amb la clàssica porra. Els tramvies, pintats de nou, anaven i vénien en totes direccions; autoòmnibus, recentment importats de Londres, travessaven els carrers, i un crescut nombre d'autos parisencs feien el servei de taxi. La llibertat de tràfec havia reprès els seus drets, i a poc a poc anaven reapareixent les categories socials. Prou de tarifes úniques; la moneda circulava de mà en mà; s'havien obert banques nacionals. Els articles de luxe començaven a fer llur aparició; per ara, a preus fabulosos segons observàrem discretament en compres efectuades.

A Moscou, cada dia es noten nous esclats de puixança. Esdevé el més gran centre intel·lectual, industrial i comercial de Rússia. Hi notàrem, també, el clàssic esperit d'enveja entre els ciutadans i la cobrança d'explotar la butxaca del turista, igual que en totes les grans ciutats del món. Moscou depèn d'ella mateixa, de la seva situació, de la seva força història consolidada pels segles, que l'empeny a la llui-

ta continua per l'existència i al millorament, a despit de totes les dificultats materials i morals imposades per les evolucions del temps. Esdevé, tanmateix, una ciutat molt complexa.

L'aspecte monumental cal cercar-lo en les esglésies, en el Kremlin i en la Plaça Roja. Per la resta, la sensació que dona Moscou és caòtica, amb carrers desiguals construïts sense cap preocupació de l'ordre, ni de la perspectiva, ni de la grandiositat. Domina la construcció de maons; l'arquitectura participa de tots els estils, per bé que domina l'estil importat d'Alemanya.

Moscou, amb les seves esglésies i capelles, impressiona pel seu sentiment religiós. La pompa extraordinària del riu ortodox rus, ha bastit enormes catedrals curulles d'art i de riquesa, entre les quals es compten Sant Basili, el Salvador i les set de l'interior del Kremlin.

L'església de Sant Basili és una meravella del segle XVI, d'arquitectura tan especial i tan a gust del seu mecenas Joan el Terrible, que manà de treure els ulls de l'arquitecte que la projectà, perquè mai més no en pogués construir una altra d'igual. La Catedral del Salvador és la darrera creació dels Romanof; imponent, magistral i ben situada vora les aigües del riu Moscova, en les quals s'emmirallen les cinc cúpules amarades de llum.

Des d'aquesta catedral es passa al recinte del Kremlin per una via subterrània, abans assequible només als tsars i al seguici. En aquest recinte s'escauen les set magnífiques esglésies ja esmentades, gairebé totes d'estil bizantí, ben proveïdes d'artístics i rics icons, pintures i mosaics. I d'esglésies, a Moscou, gairebé n'hi ha una a cada cantonada. Se'n compten fins a 1.600 propietat del ritu ortodox, dues de catòliques i una anomenada Vicente de Rússia evangelista. Conserveu els seus icons guarnits d'or i de pedreria fina; la seva llengua, les seves cançons i les tradicionals cerimònies religioses, tot com un perfum patriarcal, sota la veu dels venerables Papes de barbes bíbliques, de clàssica prosopopeia quan circulen pels carrers.

L'esperit místic del poble rus, servat fermament com preat tresor històric, no ha estat pas destruït. El govern ha iniciat una política d'atracció, la qual cosa ha llimat moltes asprositats. Ha pres pel seu compte la restauració d'algunes esglésies, i les ha declarades monuments nacionals; les altres, deixa que es sostinguin per elles soles, com també permet ésser dia de festa en la Rússia, les principals festes religioses d'abans.

Així com ha estat respectada la religió, també es respecten i foren respectades les obres d'art i els museus, el millorament dels quals està a la cura de la Societat de Cultura Proletària. Gràcies a aquest singular procedir, hom té l'avinentesa d'admirar veritables joells d'inoblidable record en els sumptuosos museus de Moscou i de Leningrad.

El Museu Etnogràfic dona un resum complet de la Rússia dels segles XVIII i XIX. El Museu Central d'Art Occidental, constitueix un

arreglament d'obres provinents de colleccions particulars i de petits museus. La Galeria Tretiakor conté la història de la pintura russa, des dels temps més reculats de la seva aparició fins els nostres dies.

I són molt visitats aquestes museus. Homes i dones, amb el catàleg a la mà per consultar-lo sovint, circulaven lentament davant la imperial imatge de Caterina; s'inclinaven amb atenció sobre les escenes de la vida nacional, plenes de misticisme històric, i s'interessaven enfrontats amb les pintures religioses de diferents èpoques.

El Kremlin és el nucle d'edificacions més important de Moscou. També és l'origen d'aquesta ciutat. Fou defensa dels ciutadans, en les invasions dels tàrtars; en el segle XVII esdevingué seu de dignitats reials i eclesiàstiques, clerecia, frares i monges.

Des de la revolució, el Kremlin centralitza la vida administrativa i política de Moscou. Ocupa un gran perímetre al llarg del riu Moscova per una banda, i per una altra s'estén en tot el llarg d'una cara de les quatre que forma la Plaça Roja. Han estat respectades les habitacions privades dels tsars. En les més sumptuoses s'hi celebren els congressos i són l'estança dels capdavaners del Govern, el qual serva les esglésies amb les seves cúpules brunyides, les creus d'or i les àguiles imperials. A més, reconstrueix, esborra nafres causades per revoltes i permet l'entrada mitjançant un permís especial i un dispendi modest.

De pressa, anàrem visitant grandiosos palaus del segle XIX, d'arquitectura senzilla del renaixement, alguns d'ells destinats a museus. El Gran Palau, simbolitza la moderna Rússia imperial i la formidable puixança que la féu directora de la política de l'Àsia i li donà un lloc preeminent en la política d'Europa. Al peu de la torre de la catedral de l'Assumpta, hi ha la campana més gran del món, la qual amida 8 metres d'alt i esdevé un colossal monument de bronze. Pesa més de dos-cents mil quilos, i fou fosa l'any 1735. Durant l'incendi de l'any 1737 s'esquerdà, i en caigué un tros de vora la boca. Llavors la baixaren del cloquer perquè tothom la pogués contemplar. Dintre del Kremlin, hi ha un canó de grandioses dimensions i de fosa delicada. Hom l'anomena el *Tsar dels canons*.

Sortírem d'aquest recinte per una de les dues portes d'accés a la Plaça Roja, a un costat de la qual s'estén la muralla altíssima que conté els enterraments de les víctimes de la revolució. Lenin també hi tenia la seva tomba provisional en un lloc destacat. El caràcter de provisional no permeté de fer filigranes artístiques en aquesta tomba, la qual era formada per una construcció de fusta ennegrida amb basament quadrat, feta de rectangles decreixents i sobremuntada d'una petita columnata del mateix material en forma de lluerna.

L'interior d'aquesta tomba tampoc no tenia res d'artístic. Contenia el cadàver de Lenin embalsamat, tancat en un taüt cobert per una campana de vidre. Quan nosaltres la visitàrem era l'indret més vene-

rat de la Plaça Roja, la qual plaça ha estat teatre de tots els esdeveniments polítics de Moscou, de totes les alegries i tristeses del poble.

Visitàrem la Plaça Roja de nit i de dia, i sempre la trobàrem concorreguda i amarada de bellesa. El nonn no té res a veure amb la revolució. Prové de deu segles abans, i s'avé a un mot rus sinònim de *bell*. Entrant-hi per l'únic portal, al fons s'albira la magnífica església de Sant Basili, construcció de maons i vidriats, rematada amb un devessall de cúpules bizantines. A la dreta hi ha el Museu històric rus i la muralla del Kremlin amb la tomba de Lenin als peus, i, a l'esquerra, s' aixequen les galeries Ryadi, on l'Estat té grans magatzems. Al centre, el monument de Minin i Pozharski commemora les lluites de l'any 1612 amb els polonesos.

Heus ací una visió ben ràpida de la nostra estada a Moscou. Som senzills excursionistes exposats a desviacions en la calor de les gambades. Es indubtable que de la vida russa només veiérem l'aspecte superficial, que és l'únic que pretenem indicar en aquestes lleugeres notes. En la solitud del nostre vagó llit, quan estàvem de retorn a Leningrad, aflüiren a la ment, en desgavell inusitat, un arreplec de visions que ens obligaren a aclucar els ulls.

Com un somni escadusser recordàvem la Plaça Roja presidida per Sant Basili, amb el seu manat de cúpules de colors violents, les seves formes paradoxals i la plasticitat dels esclats de colors de les faiances. Recordem amb satisfacció l'ascens a les muntanyes de Lenin, curulles de vegetació exuberant, enmig de la qual ell morí reclòs en un sanatori.

La nostra permanència a les esmentades muntanyes s'esqueia precisament quan la lleugera boira tardoral, igual que un llençol d'oriflama, començava d'absorbir l'admirable ciutat de Moscou. Llavors, gairebé només s'albiren les cúpules d'or de les innombrables esglésies, que es destaquen de la confusió de cases de maons, de les siluetes esfumades de les torres del Kremlin i de la veta argentada del Moscov. Més enllà s'estén la vaguetat dels terrenys russos en barreja de policromia singular, a través dels quals hom té l'avinentesa d'entusiasmar el seu esperit folklòric amb les danses i els cants populars.

Per cert que durant la nostra estada a Moscou fórem obsequiats amb un concert a la sala de Marbre de l'Hotel, tot just acabada d'enllestir. Els russos presentaren un escollit recull de danses populars, corals d'homes i cants regionals, amanits amb música del país i seguit d'un ball de societat, en el qual veiérem algun joiell escadusser damunt de vestits vaporosos. El mateix que presenciàrem la nit anterior en el Gran Teatre de l'Opera, en l'ambient sumptuós del qual ens fou ofert un deliciós espectacle escenogràfic i musical. Les selectes harmonies delectaren a bastament la nostra oïda i proporcionaren una grata impressió, capaç de romandre eternament encastada en els nostres records.

FRANCESC BLASI I VALLESPINOSA

REFRANYS GEOGRÀFICS

(Continuació)

BESCARAN. — *Els Tontos de Bescaran*: Es contenen diverses coses estranyes dels veïns de Bescaran, totes encaminades a tractar-los d'estults. No s'hi cull oli, per la qual circumstància han d'anar-lo a comprar a la Seu d'Urgell.

Cada tarda surten de Bescaran cap a la Seu un estol format per tres o quatre-centes dones, totes proveïdes del seu setrill, les quals van a comprar els cinc cèntims d'oli que necessitaran l'endemà per a cuinar. Ni saben comprar-ne una quantitat major ni portar-ne una per a totes.

Mai no havien vist cap rellotge de butxaca, pel qual motiu una vegada que un senyor vicari en tenia un, el pregueren per una cuca amb la creença que la cadena era el cos i el rellotge el cap. Tement que es volia menjar el sacerdot amb una grossa pedra el van aixafar.

En anar les autoritats a oir missa la nit de Nadal, vestits tots amb un gruixut ganveto, en voler-se asseure's al banc de l'Ajuntament es trobaren que no hi cabien per efecte de la molta roba que duïen. Cregueren que per efecte del fred el banc s'havia arronçat, i decidiren estirar-lo. Tots es tregueren els gruixuts ganvetos, i els uns per un cap i els altres per l'altre estiraren el banc. Quan els semblà que ja havien estirat prou, provaren de seure, i en efecte sense els ganvetos hi van cabre com sempre.

No contents del lloc que ocupava l'església, volgueren veure si estirant-la la feien baixar; teixiren una llarga corda de llana, amb la qual voltaren l'església i tots estiraren alhora. La corda es trencà i tots caigueren de tomballons, però fou el cas que per haver-se'ls barrejat les cames, no es podien aixecar, i restaren tots en confosa pila de greix. Aleshores, arribà un trager foraster que, en veure aquell estrany panorama, en demanà el motiu, i en saber-lo, es disposà a fer-los el senyalat servei de cercar les cames de cada u. Els ventà fortes xurriacades, i tothom reconegué al moment les pròpies cames. Per aquell servei fou molt ben pagat.

CADAQUERS. — *A Cadaquers, tabaquers, contrabandistes i lladres*: Els cadaquerins, de sempre, han gaudit fama de passafrus.

Conta la tradició que portaren les relíquies dels Sants Abdó i Senent des de Roma a Arlés del Tec, posades dintre de barrils d'aigua a fi que ningú no sabés de què es tractava i que, pel camí, ningú no intentés robar-les. La nau que les portava, a causa del mal temps,

hagué d'aturar-se a Cadaquers i, malgrat del gran secret que hom guardava arran del transport de les relíquies, el poble ho sabé i de nit van buidar un dels barrils i van prendre una petita relíquia; des d'aleshores els cadaquerins es guanyaren el qualificatiu de lladres.

CALDES. — *Semblar l'orgue de Caldes*: Aquesta frase es diu de diverses maneres i se li dóna diversos sentits. Quan se l'usa tal com l'exposem en l'epígraf, s'aplica als conjunts musicals inharmònics, desafinats i discordants, i en general a tota casa desordenada, mal manegada, desencaixada i desballestada.

Es diu també *semblar l'orgue de Caldes, que un mosquit va destrempar*, aplicat a les coses delicades amb excés i que fàcilment s'espatllen.

Un altre refrany fa: *tenir més tecles que l'orgue de Caldes*, aplicat a les coses complicades, de maneig difícil i intrincat. Com una variant es diu també *tocar més tecles que l'orgue de Caldes*, alludint als qui intervenen en moltes coses diferents i variades i que donen coll a molts afers.

Aquesta estesa parèmia es refereix a l'orgue de Caldes d'Estrac, el qual, segons veu popular era diferent de tots els altres. Era fet de canons de canya, en lloc de tubs metàl·lics, els quals donaven notes estranyes i dissonants, i per això se l'ha pres com a tipus dels conjunts musicals destrempats. Era així mateix tan complicat, que bastava un minúscul mosquit per a desbaratar-lo. Tenia també com una de tantes originalitats, un nombre de tecles molt superior al corrent.

Les dificultats reunides per l'orgue de Caldes eren comunes a molts d'altres orgues, puix que la semblança es troba en tots els refranys. Amb sentit semblant al nostre, els valencians parlen de l'orgue de Solanes, i els espanyols del de Mòstoles.

CAMBRILS. — *A Cambrils vint, i un ase*: Un grup de vint veïns de Cambrils anaren a Montserrat a fer una prometença; portaven un ase perquè els dugués la minestra. En arribar al monestir i per tal de donar-los allotjament els preguntaren quants eren, a la qual cosa ells contestaren: —Vint, i un ase. Amb aquesta contesta el monjo entengué, no que eren vint persones i un ase, sinó que tots plegats eren vint-i-un rucs.

CASTELLDANS. — *A Castelldans, Mataases*: Hom conta que el senyor de Castelldans es dedicava a la cria d'ases i que en el seu castell se n'hi criaven a milers de milers, i que en proveïa tot l'Urgell, terra típica d'ases. D'ací el nom de la població. Hi ha qui diu si l'esmentat senyor era moro i que havia portat els primers ases de Moraria, i diuen també que no era moro, sinó català i que havia pres els primers ases —els de llavor, per dir-ho així— als moros. I, com que hi havia tants de rucs, matar-ne un no venia d'aquí, i a Castelldans quan volien

celebrar alguna xefla mataven un ase i se'l menjaven amb la mateixa naturalitat amb què arreu hom mata i es menja un conill. A Castell-dans també són qualificats de *penjaases*, com els de Vilassar, i se'n conta la mateixa facècia que expliquen d'aquest poble. Al peu del campanar hi ha un sot que hom conta que el va fer l'ase en caure.

CASTELLÓ D'EMPÚRIES. — *Castelló, vila major, tot són jutges i notaris*: Tot l'Empordà sentia certa admiració per la vila de Castelló d'Empúries, però alhora tenia aversió pels seus habitants, als quals creia carregats de formulismes i protocols antipàtics com a resultat del freqüent tracte amb la gent de lleis que, segons diverses dites tòpiques, residien a la vella ciutat empordanesa.

Hi ha un altre refrany que diu *A Castelló vagabunds*, puix que hom diu que els veïns de Castelló viuen sense treballar i a esquena dels qui acudeixen a demanar-los justícia i consell, i afegeix que per la qual cosa el delme d'allí era molt més pujat que cap d'altre, car del delme s'havia de mantenir tota la població. D'ací la dita ponderativa: *Demanar més que el delme de Castelló*.

CASTELLVELL. — *A Castellvell, Guineus*: El gran castell de Castellvell estava pres pels moros i els catalans no sabien com reconquerir-lo. S'assabentaren que els moros sentien una por cervical de les guineus, i una nit de fosca tots els veïns de Castellvell s'aplegaren al voltant del castell ben amagats i van udolar imitant les guilles. Els moros, presos per la por, van fugir i abandonaren el castell.

CERVERA. — *A Cervera una sabata i una espadenya*: Hom diu que els veïns de Cervera volien estirar més el braç que la mànega i que per lluir, sense que poguessin fer-ho, aprofitaven les deixes de roba dels estudiants, que la majoria de les famílies tenien a dispesa. I era fama que rarament hi havia qui portés tot un vestit d'un mateix color o d'una mateixa moda; en la indumentària femenina les faldilles no entonaven amb el cos perquè eren fetes de manteus vells deixats pels estudiants, i en els vestits masculins les calces no s'adeien amb la casaca.

CERVERA. — *A Cervera, Butiflers*: Hom donava el nom de Butiflers als qui durant la guerra de Successió simpatitzaven per la causa de Felip V o no eren prou partidaris de l'arxiduc. Es prou sabut que Cervera es rendí sense lluita i que la seva conducta contrastà amb l'aferrissada defensa que generalment féu tot el país. Conten que per homenatjar el rei invasor, li van servir cargolins i que al rei no li agradaven i que en lloc de fer-li un honor el van molestar. Conten també que li van donar un llit amb llustrins perquè fes més pompa i, naturalment, el rei no pogué dormir en tota la nit de picor i de molèstia. Agraït el rei a la fidelitat els oferí cedir-los el que li demanessin per gros que fos, i li van demanar que els fes un port de

mar. El rei els replicà que allò no era possible, però que els faria una universitat que els valdria tant com un port de mar i que altrament creia que els era molt necessària.

EMBINY. — *A Embiny, lladres*: El poble d'Embiny fou fundat per una colla de lladres. Havien fet un gros robatori, i en ésser a partir-se els diners, no s'entengueren amb el capità, al qual mataren i enterraren sota d'un arbre. Passat un temps els malfactors sentiren remordiment del seu crim i amb els diners robats aixecaren una església al lloc on havien mort i enterrat el capità, i al seu voltant bastiren diverses cases, les quals foren el principi de la població.

EMPORDÀ. — *Si de dona vols canviar, porta-la a l'Empordà*: L'Empordà ha estat fins fa poc temps un terreny molt insà per efecte dels molts estanyols i aiguamolls que hi havia, on niaven els mosquits amb gran abundor, pel qual motiu les febres palúdiques hi estaven molt esteses. Les persones que no hi estaven aclimatades contreien aquell mal amb gran facilitat. La parèmia vol suposar que si hom té el desig d'enviduar, pot ésser una solució portar la muller a l'Empordà.

ESCALA, L'. — *A l'Escala maten l'oca i a Palamós se la mengen*: Els veïns de l'Escala tenien gran interès perquè la població fos nomenada ciutat, i una vegada que el rei es trobava al castell dels comtes de Perelada l'anaren a visitar per demanar-li aquesta gràcia. El rei cregué que demanaven massa, però per no desairar-los els digué que enguessin una oca i que l'empaitessin, i que si l'oca en córrer feia "pia-pia", l'Escala fóra vila; i si feia "cuac-cuac", l'Escala fóra ciutat. Tal com el rei els havia indicat van engegar una oca, la qual de tan empaitar-la arribà a Palamós i els palamosencs se la menjaren, i com que la bèstia, en córrer feia "pia-pia", l'Escala va quedar vila.

ESPARRAGUERA. — *D'Esparraguera, Judes n'era*: Es molt corrent la creença popular que Judes, el deixeble traïdor, era fill del poble d'Esparraguera. Portats d'aquesta creença, els seus fills són qualificats de falsos i innobles. La dita té origen en la representació popular del drama de la Passió, que es feia al monestir de Montserrat i era representada per veïns de diversos pobles dels voltants del monestir, entre els quals n'hi havia un d'Esparraguera que, durant molts anys féu el paper de Judes molt traçudament.

ESTERRI D'ANEU. — *Els Porcs d'Esterri d'Aneu*: Una vegada hi havia entre el poble grans diferències per mor de nomenar l'alcalde. Davant les grans desavinences decidiren llançar una poma avall d'un carrer, i el primer que l'agafés li seria atorgada l'alcaldia. Mentre rodolava la poma, sortí un porc d'una cort i se la menjà. Fidels complidors de la cosa promesa, fou nomenat batlle el porc.

CAMÍ ENTRE EL PLANCHON I EL PETEROA

CAMPAMENT AL CAJON DE LAS CUEVAS. AL FONS EL CERRO TIBURCIO

MOSCOU. VISTA GENERAL

Cl. F. Blasi

MOSCOU. TONBA DE LENIN, MURALLA DEL KREMLIN I ESGLÉSIA DE SANT BASILI

Hom explica també que quan la Guerra dels Segadors i en la dels Francesos, els veïns d'Esterri feren un gran nombre de presoners, i aquells sols s'aveniren a alliberar-los a canvi d'un porc per cada un dels presoners fets, i d'ací deriva la gran riquesa del poble i l'arrelada cria de porcs, que, segons la dita popular, és la més estesa de tota la comarca pallaresa.

FALSET. — *Acabar com la comèdia de Falset*: Acabar una cosa malament, d'una manera tumultuosa i accidentada. Segons unes versions aquella comèdia va acabar a cops de pedra, i segons unes altres, a bastonades. Hom explica dues coses com a motiu d'aquell acabament: l'una, que es féu pagar un preu excessiu en relació a la importància de la comèdia; i l'altra, que un dels comedians, mentre actuava va insultar un espectador.

Hi ha una variant del proverbi que diu:

*Com la comèdia de Falset,
que es va començar a les vuit
i es va acabar a les set.*

i que és aplicat a les coses de duració efímera. No ens és coneguda la motivació d'aquesta variant.

GIRONA. — *Hereu de Girona, o boig o camatort*: Conten que una vegada els hereus de Girona volien pujar al cel, encara que no diuen a què fer. Es posaren tots a dintre d'un cistell immens i amb uns ternals es van fer pujar amunt i més amunt, i quan ja gairebé arribaven al cel, la corda dels ternals es va trencar, el cistell va caure i tots els hereus quedaren tarats: els uns a conseqüències de la caiguda es tornaren boigs i els altres camatorts.

GOLMÉS. — *Els Borratxos de Golmés*: En un gran àpat, al qual va assistir el bo i millor de Golmés, ningú no bevia per certa prudència i vergonya tot fent veure que no els agradava el vi. Per un accident casual es va apagar el llum i restà la sala a les fosques, i totes les mans dels comensals es trobaren juntes en intentar agafar el porró.

GRUS. — *Acabar com la mocada de Grus*: Anàleg a *acabar com la comèdia de Falset*. Acabar a bastonada seca.

Els veïns de Grus estaven dividits en dos partits, i, naturalment, estaven a mata-degolla. Un vespre, l'alcalde els va reunir per veure si trobava manera de posar pau. Com més parlaven menys s'entenien. A mitjans de la reunió calgué esmocar el ble de la llumenera, perquè la llum feia mala cara, i l'algtzír ho féu amb tan mal encert que deixà la reunió a les fosques. Al moment, els uns sí i els altres també, ja estaven armats de gruixudes tranques i començaren a garrotades tot

pegant a les fosques i sense saber a qui, pel qual motiu ningú no sortí de la trifulga sense cap nafra o bony.

El mateix es conta d'altres poblacions, puix que el refrany està molt estès. A València, parlen de *la mocà de Canet*.

JOANETES. — *El Reforç de Joanetes*: Es retreu per titllar d'insignificant un ajut.

Quan la guerra carlina, la vila d'Olot estava sitiada per la facció, i acudí als pobles veïns en demanda d'ajut. Tot d'una van trucar a la porta de la muralla i, donades les consignes i els sant i senya, de fora digueren que hi havia el reforç de Joanetes. Cofois els de la ciutat, obriren i entrà un home sol. Sorpresos els assetjats davant el reforç d'un sol home, parlant van saber que es tractava d'un veí de Joanetes anomenat Reforç que havia acudit a Olot per salvar-se de la lluita, i que no sabia res de l'ajut demanat al seu poble.

JUNCOSA. — *Juncosa és el centre del món*: Hom suposa que l'esfera terrestre fou traçada amb un compàs, la punta fixa del qual fou clavada enmig de la plaça de Juncosa, on encara es conserva el sot que es féu en subjectar-la-hi. Juncosa es troba, per tant, al punt mitjà del món. El sot que la càustica popular assenyala com a punt on es clavava el compàs és el clot on en altre temps es plantava l'arbre de maig.

LLANÇÀ. — *A Llançà són Fumadells, tenen les cases fumades*: Segons la tradició, Llongí, el soldat romà que donà la llançada a Crist en la creu, era de Llançà, i que per etern estigma s'anomenà Llançà al seu poble, que vol dir llançada, i se l'obligà a tenir unes llances a l'escut, ensems que damnà als seus habitants a no poder fer foc sense produir una gran fumera, la qual sempre delataria el seu origen arreu del món.

LLEIDA. — *La raó del pont de Lleida*: Durant la Guerra de Successió i amb l'ànim d'explotar el país tant com fos possible i de causar als pobles les màximes molèsties i vexacions, les tropes castellanes establertes a Lleida van imposar un pontatge per a travessar el riu. Tant és així que ningú no podia sortir ni entrar de la població sense haver de pagar un fort tribut per travessar el pont damunt del Segre. L'impost fou aplicat, sense avis previ, i els que el percebien, que era la mateixa tropa, no donaven a ningú la més mínima satisfacció i exigien el pagament per la raó de la força, tractant el poble amb reganys i dura rigor.

Aquest procedir va donar lloc a la formació del proverbi *La raó del pont de Lleida*, que s'aplica quan es fa alguna cosa sense donar-ne cap raó ni satisfacció.

JOAN AMADES

CRÒNICA

EL TRASPÀS D'ANTONI RUBIÓ I LLUCH. — Amb articles amarats de sentiment i condolença la premsa diària ha escampat la nova dolorosa de la mort d'aquest català preclar, gran historiador i fervent patriota. Catalunya ha perdut un dels seus homes de lletres, i el CENTRE un dels seus socis més antics i més prestigiosos; el Dr. Rubió i Lluch figurava als rengles de l'Excursionisme des de fa cinquanta-set anys i havia estat el primer President de la nostra entitat a l'hora que aquesta naixia de la fusió de les dues associacions antecessores. Demés a les pàgines del nostre BUTLLETÍ, havia publicat remarcables treballs sobre Ramon Muntaner i l'ocupació catalana medieval a Grècia, que fi-

guren en tota bibliografia històrica dels temps medievals.

El sentiment que ens mou a escriure aquesta nota no ens deixa pas detallar l'obra magnífica de l'illustre finat en el camp de les lletres i de la ciència, a la Universitat i fora d'ella, i entre els animadors del nostre CENTRE. En parlarem, però, en el número pròxim, amb la col·laboració d'un dels seus deixebles predilectes, i bo i reproduint algun dels seus treballs relacionats amb l'excursionisme.

Reiterem a la família i molt especialment als seus fills, consocis nostres, el condol més cordial del CENTRE per aquesta pèrdua irremparable.

Descansi en pau l'eximi patrici.

BIBLIOGRAFIA

JOAN PONS FARRÉ, Prev. — *Beata Maria Acrimontis*. — Notes històriques de l'església major d'Agramunt.—Pròleg de M. A. Vaqué i Rodes.—Un volum de 156 pàgines, 30 fotografies, 4 gravats i un plànol.—Barcelona, 1936.

Era la diada del *Corpus Christi* de l'any 1882 que, en acabar una llarga excursió per diversos llocs de l'Urgell i ribera de Sió, arribaven uns socis de la *Associació Catalanista d'Excursions Científiques* a la vila d'Agramunt, en el precís moment en què la processó eixia de l'església major. Els nostres excursionistes quedaren meravellats pel superb espectacle que s'oferí a llur contemplació en aparèixer el Santíssim, sota tàlem, a la porta de la

façana (daurada pels raigs del sol en la seva posta), que produïa l'efecte d'un retaule magnífic, mig emboirat per l'encens i rodejat dels penons i banderes, indescriptible quadre, ple de colors i de llum, d'una bellesa corpenedora, que els anys transcorreguts no han pogut borrar de la nostra memòria.

La monografia que motiva aquesta nota, ens ha renovat el record d'aquell emocionant moment, i la lectura del llibre ens ha fet reviure el desig de saber quelcom del monument. El nostre afany ha quedat a bastament satisfet, perquè tot el que pugui interessar de l'església de Santa Maria d'Agramunt és contingut en l'obra de Mossèn Pons. Escrita amb l'entusiasme d'un enamorat fill

de la terra, no està mancada del que pertany al criteri i serietat literaris. Avalua la importància del treball la documentació que conté.

Es una bona aportació a l'aplec, actualment considerable, de monografies històriques locals, elements importants per al coneixement integral dels valors morals de la pàtria, entre els quals figura en lloc preminent l'estudi dels seus monuments.

No és que per primera vegada es parli de l'església d'Agramunt. De temps, els coneixedors de les nostres joies artístiques. l'assenyalaven com un dels més esplèndids exemplars del nostre romànic en l'esclat magnífic de la seva manifestació, agermanat la superba portada d'Agramunt amb les de la Seu Vella de Lleida, Vilagrassa, Cubelles i altres de la Catalunya Nova, veritables arcs triomfals commemoratius de la reconquesta definitiva de la terra en les centúries XII i XIII; obres justament qualificades d'orfebreria de pedra, en les quals hom veu com un símbol d'homenatge de l'Art dels vençuts, en contribuir amb llurs exquisitats artístiques a donar glòria al Déu dels vencedors.

L'obra de Mossèn Pons apleix a bastament els propòsits per als quals fou escrita, car amb la seva convincent concisió dóna una idea de l'art romànic, al qual pertany l'església d'Agramunt; descriu les seves característiques arquitectòniques; historia l'església i, en un mot, l'obra comprèn tot el que pugui ésser desitjat de conèixer sobre el monument objecte d'estudi.

La il·lustració gràfica avalua el llibre considerablement; i com a curiositat és digne de citar-se, per la seva raresa, el fet de consignar les inscripcions al·lusives als artistes que esculpiren els capitells de les columnes de les naus laterals, els quals són: R. Demilaval, M. Demeces, i A. Sastre, la qual cosa ens revela uns mestres imaginaires del segle

XIII que, cosa inusitada, cregueren ésser mereixedors que llurs noms i memòria es perpetuessin, reivindicant l'honor d'ésser els autors de les meravelles que estotja l'església d'Agramunt.

P. C. i G.

BIBLIOTECA

VOLUMS INGRESSATS DARRERAMENT

PER CANVI

- VICENÇ FERRER, SANT. — *Sermons*. — A cura de Josep Sanchis Sivera. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1932. — Vol. I-II. — 1932-1934.
- VIVES, LLUÍS. — *Introducció a la saviesa*. — 2.ª edic. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1933. — 82 pp.
- ALSINA Y POU, PABLO. — *Breve reseña de las Aguas y Baños Minerales del Valle de Ribas*. — Barcelona. L. Tasso Serra. 1885, 47 páginas.
- BRUTALLS, M. — *L'Eglise Saint Martin-de-Fenouillar*. — (Extrait du Bulletin Archéologique... núm. 4. 1886.)
- CURET, FRANCISCO. — *El arte dramático en el resurgir de Cataluña*. — Barcelona. Editorial Minerva, 403 pp.
- MANZANEQUE Y MONTES, MANUEL. — *Monografía de las Aguas minero-medicinales de la Garriga*. — Barcelona. Delclós y Marfany. 1883, 116 pp.
- SADERRA Y MATA, JOSEPH. — *Resena històrica del Santuari de Nostra Senyora del Tura*. — Olot. Joan Bonet. 1905, 111 pp.
- Svenska Turistföreningens Arsskrift*. — 1937. — Stockholm.
- Svenska turistkalender utgiven av Svenska Turistföreningen*. — 1937. Stockholm.
- VIDAL, PIERRE. — *Histoire des Remparts de Perpignan et des agrandissements de la ville*. — Perpignan. J. Payret. 1904, 55 páginas.